

МЕТА ЯК ВЛАСТИВІСТЬ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ

Розкривається мета як властивість фінансово-правового інституту, аналізуються основні підходи до її розуміння вченими юристами-фінансистами, з'ясовується визначення мети інститутів бюджетного та податкового права вітчизняним та зарубіжним законодавцем.

Ключові слова: мета фінансово-правового інституту, властивість фінансово-правового інституту, фінансово-правовий інститут, бюджетне право, податкове право.

Постановка проблеми. У тлумачних словниках сучасної української мови терміно-поняття «властивість» пояснюється, як: «Якість, ознака, характерні для когось, чого-небудь» [15, с.494; 9, с.194]. Філософська література уточнює, що «властивість – філософська категорія, яка виражає один з моментів виявлення сутності речі у відношенні з іншими речами; те, що характеризує її подібність або відмінність від них» [21, с.87]. Кожен якісно виокремлений феномен дійсності, втім числі й інститут фінансового права, має багато властивостей, єдність яких виражає його якість. Коли цей феномен втрачає якусь якість, він втрачає також і відповідні властивості, які опосередковано виражали його сутність у системі відношень. У властивостях предмета відображається не тільки його внутрішня сутність, а й сутність системи зв'язків та відношень, у якій цей предмет існує. Як засвідчує якісний аналіз властивостей, вони бувають атрибутивні, як зміст та форма явища, головні та неголовні, специфічні, істотні й неістотні, необхідні і випадкові, зовнішні і внутрішні тощо.

Ступінь наукової розробки проблеми
Мету як властивість інституту фінансового права досліджували як класики теорії фінансового права, так і сучасні вчені юристи-фінансисти. Зокрема функціональне призначення інститутів бюджетного та податкового права в різний час з'ясовували А.О. Ісаєв, А.А. Соколов, Р. Польсон, Л.К. Воронова, Г.В. Петрова, М.П. Кучерявенко, Д.В. Вінницький, Р.О. Гаврилюк.

Мета статті полягає у аналізі ступеня наукової розробки проблеми, визначенні мети інституту фінансового права на прикладі з'ясування основних підходів до розуміння вченими юристами-фінансистами та законодавцем мети інститутів бюджетного та податкового права України та зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу. Однією з найважливіших властивостей інституту фінансового права, через яку виражається назовні його сутність, є мета існування цього інституту. У ме-

ті існування кожного інституту фінансового права, яка виражає його основне функціональне призначення, чи не найповніше та найобразніше відображається його індивідуальність, специфіка, суспільна роль. Зокрема, найголовнішим призначенням, метою інституту бюджетного права є справедливий та неупереджений розподіл суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Якщо порівняти конституційні конструкції інститутів бюджетного права ранньофеодальної, капіталістичної, соціалістичної та постсоціалістичної держав, то насамперед кидається в очі спільна мета цих інститутів.

Так, сучасний інститут бюджетного права вперше з'явився в Англії у 1215р. як компроміс між королівською владою та феодалною знаттю. Юридичною формою цього компромісу стала «Велика хартія вольностей – перший конституційний акт Англії. Серед іншого цією Хартією визнавалась наявність «загальних» інтересів та потреб у суспільстві (у сучасній інтерпретації «публічних» інтересів та потреб), а для легітимного визначення цих інтересів і потреб, їх міри та забезпечення їх фінансовими ресурсами було створено прообраз парламенту у складі 25 баронів, які обиралися на зазначений термін іншими баронами, а не призначалися королівською владою. Найголовніша мета створення даної інституції полягала в тому, щоб обрані таким чином барони «розпоряджалися загальною власністю» [4, с.8-15]. Так зародився сучасний інститут бюджетного права, основними рисами якого були наступні: 1) характер та розміри загальних потреб визначалися актом парламенту; 2) поза цим актом вони не могли бути визнані легітимними та загальними; 3) королівська влада втратила легітимні повноваження, привласнені нею раніше, визначати характер та обсяг загальних потреб [4, с.8-15].

У тій же Англії, але вже періоду зрілого капіталізму, у 1911 році, було прийнято новий «Закон про парламент». За своїм обсягом він був значно меншим від «Великої Хартії вольностей» і присвячувався по суті лише повноваженням

Парламенту Англії щодо фінансових законопроектів (щорічний Закон про бюджет країни належав до одного з різновидів фінансових законопроектів). Сам Парламент країни до цього часу істотно змінився, перетворившись із однопалатного в двопалатний. Ініціатива підготовки та схвалення Акту парламенту про бюджет була забрана у Першій та віддана Другій палаті – палаті представників від усього населення Англії. Повноваження Палати лордів у питаннях бюджету були обмежені. Однак основоположні вимоги до змісту інституту бюджетного права, закладені ще «Великою хартією вольностей», були збережені і розвинуті.

У першій Конституції Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки було виділено окремий розділ «Бюджетне право». У ньому насамперед зазначалося, що інститут бюджетного права вирішує «завдання надання у розпорядження органів Радянської влади усіх необхідних засобів для задоволення місцевих і загальнодержавних потреб Радянської Республіки...» «Державні доходи і видатки РСФРР об'єднуються в загальнодержавному бюджеті». «Жоден видаток із коштів державного казначейства не може бути здійсненим без встановлення на нього кредиту у розпису державних доходів і видатків чи шляхом видання особливої постанови центральної влади», - наголошувалося у даному розділі Конституції РСФРР. «Усі надані Радам кредити із коштів державного казначейства, як і кредити, затверджені згідно кошторису на місцеві потреби, витрачаються ними у межах кошторисних підрозділів (параграфів та статей) за прямим призначенням і не можуть бути звернені на задоволення будь-яких інших потреб без особливої постанови Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету Рад і Ради Народних Комісарів». «Місцеві Ради складають піврічні та річні кошториси доходів і видатків на місцеві потреби. Кошториси сільських і волосних Рад і Рад міст, що беруть участь в повітових з'їздах Рад, а також кошториси повітових органів Радянської влади затверджуються відповідно губернськими і обласними з'їздами Рад чи їх виконавчими комітетами» [7, с.210-211].

Як неважко переконатися, і в інституті бюджетного права соціалістичної держави зберігається та ж сама мета даного інституту, що має місце в інститутах бюджетного права феодальної та капіталістичної Англії. З'явилися, як і в попередніх випадках, тільки свої особливості, зумовлені типом суспільства та правовими традиціями. Стосовно інституту радянського бю-

джетного права до таких особливостей необхідно насамперед віднести певні відступи від принципу розподілу компетенції гілок влади – в радянському суспільстві право затверджувати бюджет «за особливих умов» одержували інституції виконавчої влади, а також обмеження публічних (загальних) потреб суспільства «місцевими та загальнодержавними потребами Радянської Республіки», а точніше кажучи, органів державної влади.

Нарешті, згідно п. 2 ст. 95 чинної Конституції України та на підставі виключно Закону України про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загально-суспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків [1, с.34]. Крім вище зазначеного Конституція України передбачає також, що «Бюджетна система України базується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами... Держава прагне до збалансованості бюджету України. Регулярні звіти про доходи і видатки Державного бюджету України мають бути оприлюднені». Три наступних статті Конституції України – 96, 97 і 98 – деталізують окремі аспекти інституту бюджетного права [1, с.34-35]. У Бюджетному кодексі України мета інституту бюджетного права конкретизується: ним «визначаються засади бюджетної системи України, її структура, принципи, правові засади функціонування, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства» [2, с.3].

Порівняльний аналіз конституцій держав Європи, Америки, інших частин світу переконує, що й у них у найсуттєвіших вимірах мета інституту бюджетного права аналогічна. Наприклад, згідно нині чинної Конституції Бельгії від 17 лютого 1994 року (консолідованого тексту), інститут бюджетного права Бельгії «встановлює систему фінансування для Французького співтовариства і Фламандського співтовариства», а також «систему фінансування Німецькомовного співтовариства» [5, с.375]. Згідно пункту 1 ст.104а спеціального розділу «Фінанси» Основного Закону Федеративної Республіки Німеччини від 23 травня 1949 р. «Федерація і землі окремо несуть видатки на вирішення своїх завдань» [5, с.616]. Проте в обидвох випадках ці видатки регулюються виключно відповідними інститутами бюджетного права. Причому хоча й «Федерація та землі самостійні і незалежні у веденні власного бюджетного господарства», вони зобов'язані враховувати «вимоги єдиного економічного балансу країни». Більше того, у відповідності з

Конституцією країни, «Федеральним законом ... встановлюються загальні принципи бюджетного права для Федерації і земель, принципи бюджетного господарства, що забезпечують стійку кон'юнктуру, а також довгостроковість фінансового планування» [5, с.620]. А у відповідності зі статтею 112 Політичної Конституції Республіки Нікарагуа від 9 січня 1987 року інститут бюджетного права регулює «щорічні доходи і видатки публічної адміністрації» та здійснює це на підставі «Закону про державний бюджет Республіки». «Закон визначає максимальний обсяг витрат на діяльність державних органів і вказує джерела одержання доходів і цілі, на які вони повинні бути витрачені» [6, с.603].

Як неважко переконатися, мета інститутів бюджетного права різних держав, за винятком окремих особливостей, зумовлених історичними традиціями країни, специфікою її державного устрою, правовою ментальністю її населення та деякими іншими факторами, в основному, сутнісному вимірі співпадає – це забезпечення правового механізму та водночас здійснення правового супроводу врахування публічних потреб соціуму на основі легітимної конкуренції усіх заявлених його потреб та справедливий розподіл між носіями цих потреб наявних публічних фінансових ресурсів. Інститут бюджетного права, таким чином, можна розглядати у якості найоб'єктивнішого мірила досягнутого певним суспільством на відповідний період розвитку розуміння та втілення соціальної справедливості. На завершення вважаємо за доцільне відзначити, що серед вчених юристів-фінансистів щодо розуміння мети інституту фінансового права, не дивлячись на приналежність їх різних груп до різних наукових шкіл, має місце рідкісний консенсус.

У розумінні вченими юристами-фінансистами мети інституту податкового права можна виділити два протилежних підходи. Найпоширеніший з них, який ми також поділяємо, полягає в тому, що квінтесенцією функціонування інституту податкового права у кожній державі є забезпечення насамперед її, інших інститутів публічної влади в належній мірі публічними фінансовими ресурсами у грошовій формі для здійснення ними покладених на них функціональних статусів та обов'язків. Такої точки зору дотримувалися як класики теорії податкового права [19; 20, с.69-92; 13, с.35-41; 18], так і сучасні його творці [14, с.7-12; 16, с.27-36; 17, с.34-50; 12; 22, с.38-69].

Аналогічну позицію підтримує та поділяє переважна більшість конституцієдавців країн світу [11, с.726-746], наш вітчизняний законода-

вець. Зокрема, в нещодавно прийнятому Податковому кодексі України чітко та однозначно визначено, що завданням інституту податкового права є забезпечення «надходження до відповідних бюджетів обов'язкових платежів, що справляються з платників у порядку і на умовах, установлених цим Кодексом» [3].

Свою подальшу конкретизацію мета інституту податкового права України знайшла в окремих розділах Податкового кодексу України, якими внормовано суспільні відносини щодо сплати конкретних видів податків. Зокрема, розділом V Податкового кодексу «Податок на додану вартість» визначено платників податку на додану вартість, об'єкти, базу та розміри ставок оподаткування, перелік неоподатковуваних та звільнених від оподаткування операцій, особливості оподаткування експортних та імпорتنих операцій, поняття податкового кредиту та податкової накладної, порядок обліку, звітування та строки внесення податку до бюджету [3].

Відповідні параметри встановив і розділ III Податкового кодексу України «Податок на прибуток підприємств». Зокрема, один із основних елементів даного податку – об'єкт оподаткування – згідно ст.134 цього Кодексу кваліфікується як «прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду, визначених згідно зі ст.135-137 цього Кодексу, на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг та суму інших витрат звітного податкового періоду, визначених згідно зі ст.138-143 цього Кодексу, з урахуванням правил, встановлених ст.152 цього Кодексу, а також дохід (прибуток) нерезидента, що підлягає оподаткуванню згідно зі ст.160 цього Кодексу, з джерелом походження з України» [3, Ст.134]. Подальший аналіз Податкового кодексу України також однозначно підтверджує, що системоутворюючою метою інституту податкового права було і залишається забезпечення інституцій публічної влади публічними грошовими ресурсами для здійснення ними покладених суспільством на них цілей та функцій, головним чином фінансування задоволення публічних потреб соціуму.

У науці фінансового права є й інша, у певному сенсі протилежна вище викладеній, позиція щодо розуміння найголовнішої мети функціонування інституту податкового права. Чи не першим її сформулював у сучасному вигляді родоначальник політичної школи теорії державних фінансів італійський економіст та соціолог Вільфредо Парето (1848-1923). Він запропонував

широко відомий тепер етичний ідеал суспільного добробуту – оптимум за Парето, згідно з яким умовою зростання суспільного добробуту є покращення добробуту одних людей без одночасного погіршення стану інших. Цей стан рівноваги увійшов у фінансову науку під назвою умови або ефективності за Парето (Pareto condition, Pareto efficiency). На думку автора даної теорії цей стан досягається шляхом заміни традиційного оподаткування – формування публічних фондів фінансових ресурсів інститутів публічної влади – розподілом між платниками податків публічних потреб, що сприяє, на його думку, запобіганню розкраданню корумпованими чиновниками публічних фінансових ресурсів [8, с.55-61, 63, 68, 69, 70, 75, 78, 90, 124, 138, 139, 162, 175, 176, 215, 236].

Серед відомих постсоціалістичних вчених юристів-фінансистів підхід В.Парето до розуміння мети інституту податкового права держави підтримав Д.В.Вінницький. Зокрема, у монографії, що є фактично його опублікованою докторською дисертацією, Д.В.Вінницький резюмує: «Таким чином, із ст.8 Податкового кодексу РФ однозначно впливає основна і єдина функція податку за російським правом (тобто, функція інституту податкового права. – В.Л.) – розподіляти між оподатковуваними особами тягар державних і муніципальних (тобто, публічних) видатків» [10, с.125]. Дещо пізніше він відзначає, що «основна функція податкового права – розподіл тягаря публічних видатків ...» [10, с.127]. А ще в іншому місці цієї ж монографії Д.В.Вінницький пише: «Об'єктивно чинне законодавство дозволяє виділити дві основні функції податку за російським правом (чи відповідно змістовні функції податкового права): 1) розподіл тягаря публічних видатків; 2) регулююча функція» [10, с.126]. Аналогічного підходу дотримуються й деякі західноєвропейські вчені юристи-фінансисти. Зокрема, французькі теоретики фінансового права Г.Жест і Ж.Тіксє відзначають, що «метою інституту фінансового права є забезпечення ... відповідного розподілу тягаря публічних потреб у суспільстві» [23, с.48-49]. Наступна суспільна практика Італії та інших цивілізованих країн Заходу, блискуче підтвердивши істинність багатьох інших теоретичних положень, оцінок та узагальнень В.Парето, його висновку щодо нового суспільного призначення інституту податкового права не підтвердила. Яскравим свідченням останнього є, зокрема, формулювання мети національних інститутів податкового права у післявоєнних конституціях держав світу.

Висновки. Мета інститутів фінансового права полягає у забезпеченні інститутів публічної влади публічними фінансовими ресурсами в грошовій формі задля здійснення останніми своїх повноважень та функцій. Такі ж тільки їм властиві цілі мають й усі інші, без жодного винятку, інститути фінансового права. Причому це не специфіка інститутів фінансового права України, а загальна закономірність, властива усім наявним правовим інститутам. Закономірністю є і той факт, що один і той же інститут фінансового права різних держав має одну і ту ж мету. Мета кожного фінансово-правового інституту є самодостатнім внутрішнім чинником, який зумовлює видову специфіку змісту та форми його приписів, насамперед, співвідношення зобов'язуючих, забороняючих та дозволяючих норм фінансового права, що входять до його складу.

Список літератури

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – 249 с.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010р. № 2456- VI // ВВР, 2010. - № 50-51. – Ст.572.
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI із змінами, внесеними згідно із Законом № 2856-VI (2856-17) від 23.12.2010 // zakon1/rada/gov/ua.
4. Великая хартия вольностей // Конституции зарубежных государств. Сборник. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 608 с.
5. Конституции государств Европы: В 3 т. Т.1 / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. – М.: НОРМА, 2001. – 824 с.
6. Конституция государств Америки: В 3 т. / Под ред. Т.Я.Хабриевой. Т.1. Северная и Центральная Америка. – М.: Инст-т зак-ва и сравн. правовед. при правительстве РФ, 2006. – 358 с.
7. Конституция (Основной Закон) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики в заседании от 10 июля 1918 года // Конституция общенародного государства. – М.: Политиздат. 1978. – С.197-211.
8. Андрущенко В. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті. Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів. – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (змін. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.: Ірпінь: Перун, 2005. – 1440 с.

10. Винницький Д.В. Российское налоговое право: проблемы теории и практики. – СПб.: Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2003. – 397 с.
11. Гаврилюк Р.А. Эволюция конституционных дефиниций налога // Законодательная дефиниция: логико-гносеологические, политико-юридические, морально-психологические и практические проблемы: Материалы Межд. «круглого стола» (Черновцы, 21-23 сентября 2006 года) / Под ред. В.М.Баранова, П.С.Пацуркивского, Г.О.Матюшкина. – Нижн. Новгород: Нижегородс. исслед. научно-прикладной центр «Юрид. техника», 2007. – С.726-746.
12. Жувенель Б. Этика перераспределения. – М., 1995. – 167с.
13. Исаев А.А. Очерк теории и политики налогов. – М.: ЮрИнфоР-Пресс, 2004. – 270 с.
14. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права. В 6 т. Т II: Введение в теорию налогового права. – Х.: Легас, 2004. – 791 с.
15. Новый тлумачний словник української мови. Укладачі: В.Яременко, О.Сліпушко. Т.1. – К.: Аконт, 1999. – 941 с.
16. Петрова Г.В. Общая теория налогового права. – М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2004. – 224с.
17. Польссон Р. Введение в шведское налоговое право: Пер. со швед. / Под ред. Д.В.Винницкого. – Москва; Екатеринбург; Гётеборг: Полиграфист, 2006. – 167с.
18. Пушкарева В.М. История мировой и русской финансовой науки и политики. – М.: Финансы и статистика, 2003.- 272с.
19. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй. – Київ: port-royal, 2001. – 594 с.
20. Соколов А.А. Теория налогов. – М.: ЮрИнфоР-Пресс, 2003. – 506с.
21. Філософський словник. За ред. В.І.Шинкарука. Друге вид. (перероб. і доп.). – К.: Головна редакція української радянської енциклопедії, 1986. – 798 с.
22. Duverger M. Elements de droit public. 13-e ed. – P., 1995. – 526p.
23. Tixier G., Gest G. Manuel de droit fiscal. – Paris: L.G.D.Y., 1986. – 564 p.

Стаття надійшла до редколегії 28 травня 2010 року.

Рекомендована до опублікування у «Віснику» відповідальним секретарем Р.О. Гаврилюк.

L.V. Vakaruk

Purpose as the quality of financial-and-legal institution

Summary

The article is dedicated to complex research of purpose as the quality of financial-and-legal institution. The main approaches to understanding the purpose as the quality of financial-and-legal institution are investigated. The definition of purpose of budget and tax law is exposed in accordance with ukrainian, foreign legislation and scientific literature.

Key words: purpose of financial-and-legal institution, quality of financial-and-legal institution, financial-and-legal institution, budget law, tax law.

Л.В. Вакарюк

Цель как свойство финансово-правового института

Аннотация

В статье раскрывается цель как свойство институтов финансового права, анализируются основные подходы к её пониманию учёными юристами-финансистами, исследуется определение цели институтов бюджетного и налогового права отечественным и зарубежными законодателями.

Ключевые слова: цель финансово-правового института, свойство финансово-правового института, финансово-правовой институт, бюджетное право, налоговое право.